

הרב יהודה הלוי עמיחי

השארת עשבי בר בכרם

הקדמה

בשנים האחרונות חל שינוי בדרך גידולם של כרמי יין. יש חקלאים יש חקלאים שמניחים לעשבייה שגדלה בתקופת החורף בין שורות הכרם, ולא עוקרים אותה לעיתים עד לפני הבציר. (בגלל מניעת סחף, חנקן בקרקע וכן הפחתה בריסוסים). ייתכן מצב שבו חלק ניכר מהעשבים האלה הם מאכל אדם (חיטה, שעורה, שיבולת שועל וחרדל) ומאכל בהמה (בקיה), ויתרתם עשבים משונים, מיני דשאים. בעל הכרם איננו רוצה שמינים אלו יאכלו (על ידי אדם או בהמה), אבל רוצה לנצל אותם להטבת הכרם בכמה תחומים (מפורט לעיל). שיטה זו עדיין איננה נפוצה ברוב כרמי היין; ברוב הכרמים משאירים עשבייה בכרם עד תחילת לבלובו, ואז עוקרים או מרססים את העשבייה והגפן מתחילה לפרוח וללבלב. ברם, בהדרגה השיטה החדשה החלה לתפוס מקום גדול בחקלאות, וידוע על כמה כרמים שבהם החלו נוהגים בה. כמו כן התברר שהשארת העשבייה נעשתה גם בשנים הקודמות (תשע"ו, תשע"ז). יש לדון האם השיטה מותרת או אסורה, ועוד יש לדון אם יש כאן כלאי הכרם, מה מעמד הגפנים והיין.

א. קיום כלאיים בכרם

התורה (דברים כב, ט) אוסרת על זריעת שני מינים בכרם, שנאמר 'לא תזרע כרמך כלאים'. נאמר במשנה (כלאים פ"ה מ"ה): 'הנוטע ירק בכרם או מקיים הרי זה מקדש'. מלשון המשנה נראה שדין 'המקיים' בכרם כדין הנוטע, ואפילו חכמים הסוברים שאין מקיים חייב בכלאי זרעים¹ מודים שיש איסור כזה בכלאי הכרם מדאורייתא. נראה שיש להסביר שבכלאי הכרם יש סברה נוספת לחייב, וכפי שכתב הריטב"א (קידושין לט ע"א): ולא מצינו איסור במקיים אלא בכלאי הכרם דכתיב בהו לא תזרע תרי זימני כדאיתא התם (ע"ז ס"ד א').

הרמב"ם (הל' כלאים פ"ה ה"ח) הביא את לשון המשנה וכתב את הפירוש, וזו לשונו: 'אחד הנוטע ואחד המקיים כגון שראה כלאים צמחו בכרם והניחם הרי זה קדש'. נראה כנ"ל שהאיסור לקיים בכלאי הכרם הוא מדאורייתא כדין הנוטע, אך הגר"א, ה'חזון איש' והגרש"ז אויערבאך כתבו שאיסור מקיים הוא מדרבנן.² מכל מקום בין בנוטע בין במקיים כלאיים – הכרם מתקדש מדאורייתא.

1. עי' מו"ק ב ע"ב; חוקות הארץ פ"א ה"ג.
2. ביאור הגר"א, יו"ד סי' רצו ס"ק ב; חזו"א, סי' ד ס"ק יג; מנח"ש פ"א ה"ג אות ט, י, עמ' נח.

הרמב"ם דייק בלשונו 'שראה כלאים צמחו', משמע שצמחו מעצמם והניחם, והרי זה חייב משום מקיים. הרמב"ם הוסיף 'והניחם' בפירושו למשנה שבה נאמר 'או מקיים', ללמדנו שאין צורך בפעולה מעשית בכרם כדי להתחייב בקיום, אלא מספיקה ההנחה כדי לקדש את הכרם. וכן כתב הרמב"ם בפירושו למשנה שהמקיים הוא 'שרואהו שצמח ומשאריו'. המהר"י קורקוס (לרמב"ם פ"ה ה"ח) הוסיף שאם הניח לירק לגדול, לא חייב מלקות, כיוון שאין בו מעשה, אבל ברור למהר"ק שיש בכך איסור קיום ושהכרם התקדש, וזו לשונו: 'ודע שאם לא עשה מעשה בקיומו מקדש ואינו לוקה ופשוט'. הרמב"ם (פ"ה הי"ז) חזר על הלכה זו וכתב שהמקיים מקדש:

היה עובר בכרם ונפלו ממנו זרעים... וצמחו הרי זה לא נתקדש שנאמר אשר תזרע וזה לא זרע, וחייב לעקור כשיראה, ואם קיימן הרי זה קדש.

אנו לומדים מכאן שבתבואה שנזרעה מעצמה אפילו שלא לרצונו, אם קיים את העשבים לרצונו הרי זה קידש.

ב. שני מינים ומפולת יד

לעניין חיוב מלקות כתב הרמב"ם (הל' כלאים פ"ה ה"א-ה"ב) שיש שני תנאים: (1) שזרע שני מיני תבואה או ירקות עם זרע הגפן; (2) שהזריעה תהיה במפולת יד. כאמור תנאים אלה נכתבו לעניין המלקות, אבל לעניין קידוש הכרם אין צורך במפולת יד, וכן כתב הרמב"ם (פ"ה ה"ז):

אסור לזרוע ירקות או תבואה בצד הגפנים או ליטע גפן בצד הירק או תבואה, ואם עשה כן אף על פי שאינו לוקה הרי זה קדש ונאסרו שניהם בהנאה הירק או התבואה והגפנים...

על דברי הרמב"ם כתב המהר"י קורקוס:

אסור לזרוע ירקות או תבואה וכו'. רפ"ח דכלאים ובירושלמי ואפילו לר' יאשיה דבעי מפולת יד היינו ללקות אבל פירות נאסרו דהא קי"ל זרוע מעיקרו בהשרשה זרוע ובא בתוספת... והוסיף רבינו ואסר במין אחד עם הכרם... והריטב"א ז"ל כתב דבארץ אסור אפילו בחד מינא אבל בחו"ל בב' מינין מקדש משום דלכי גדלי דמו מפולת יד...

מסקנת המהר"י קורקוס היא שלעניין קידוש הכרם בארץ ישראל די בזריעת מין אחד עם הגפן כדעת הריטב"א. וכן נראית פשטות לשון הרמב"ם. ה'כסף משנה' (לרמב"ם שם) הביא את דברי הר"ן שאמנם רבי יאשיה הצריך שני מינים ומפולת יד כדי ללקות, אבל לעניין איסור הפירות מודה ר' יאשיה שאפילו לא נעשו במפולת יד, הרי אלו אסורים, ובלבד שיהיו שני מינים מלבד הגפן. הר"ן הוסיף שלדעת הרמב"ם גם מין אחד מספיק כדי לאסור את הגפן והירק ולקדש אותם. בספר 'חוקות הארץ'³ מובא שנחלקו הראשונים אם כדי לאסור ולקדש אנו צריכים שני מינים, או די במין אחד עם הגפן לשם

3. חוקות הארץ, פ"ה ה"ז אות ב.

כך. אבל נראה פשוט שאין צורך במפולת יד, ואם יש שני מינים בכרם אפילו ללא מפולת יד הרי זה אסור לקיים. ה'חזון איש'⁴ כתב שקיבלנו עלינו את הוראת הרמב"ם וה'שלחן ערוך' שיש להחמיר בלא מפולת יד, ומכאן שאם יש שני מינים בכרם, אפילו בלא מפולת יד, הדבר אסור. לפי הסבר זה נראה שאם זרעו שני מינים (תלתן, שיבולת שועל, בקיה) בכרם, אפילו שלא היה במפולת יד, הגפן, הענבים והעשבים נאסרים בהנאה מדין תורה.

ג. ניהותא בכלאיים

נאמר במשנה (כלאים פ"ז מ"ה):

אמר רבי יוסי מעשה באחד שזרע את כרמו בשביעית ובא מעשה לפני ר' עקיבא ואמר אין אדם מקדש דבר שאינו שלו.

הרמב"ם בפירושו למשנה (שם)⁵ כותב שהלכה כרבי יוסי ורבי עקיבא, וכן פסק בהלכותיו.⁶ אלא שנשאלת השאלה מה בין איסור כלאיים, שבו אין אדם אוסר דבר של חברו, לדין בשר בחלב, שאוסר את התערובת אף שלא נעשתה לרצון הבעלים. שאלה זו שאל הר"ש, וזו לשונו:

אין אדם מקדש דבר שאינו שלו – אע"ג דשאר איסורין כגון בשר בחלב אוסר שאינו שלו? אין לדמות איסורין התלוין בנתינת טעם לזה. מיהו קשה מכלאי בגדים ורובע ונרבע דלגבוה?! ויש מחלקין בין איסור התלוי במחשבה לשאר איסורים, דכלאים תלוין בניחותא דבעלים כדתנן לעיל בפרק ה' (משנה ו) גבי רואה ירק בכרם דמחלק בין כשאגיע שם לכשאחזור וכן בין סיערתו הרוח לאחריו לסיערתו לפניו... וגבי כלאים היינו טעמא דכתיב לא תזרע מה זורע דניחא ליה והא אין אדם נהנה ולא ניחא ליה של אחרים [א"נ] שאני הכא דכתיב כרמך. וטעמא דתנא קמא מרבי בירושלמי (בפרקין הל' ג) מקרא דאמרינן (דברים כב) לא תזרע כרמך אין לי אלא כרמך כרם אחר מניין תלמוד לומר כלאים.

הר"ש מציין שבכלאיים כתוב 'לא תזרע', ומסיק שצריכה להיות פעולת זריעה שנוח לאדם בה. כמו כן כתוב 'כרמך', ומכאן שצריך שתהיה לאדם הנאה מזריעת כרמו כלאיים, אולם הנאת העושה שאינו בעל הכרם איננה אוסרת.⁷ לעומת זאת תנא קמא סובר שאדם מקדש דבר שאינו שלו מלשון הכתוב 'כלאים', ומשמעותה שבכל מקרה של כלאיים הדבר נאסר, אפילו שלא ברצון הבעלים ובהנאתם.

העולה לנו שמסקנת דברי הר"ש והרא"ש היא שבכלאיים יש שני תנאים: (1) המצאות כלאים. (2) הנאה של הבעלים, ובכך נחשב זורע כלאיים. לכן יש להבדיל בין כלאיים לבין

4. חזו"א, כלאיים סי' א ס"ק יג.

5. פיה"מ לרמב"ם, מהד' הרב קאפח.

6. רמב"ם, הל' כלאיים פ"ה ה"ח.

7. נראה שאין כאן שני תירוצים אלא המשך אחד, ואין צורך בהוספת המילים א"נ, וכן הרא"ש לא הביא את זה כשני תירוצים אלא תירוץ אחד – שהכול תלוי בניחותא של הבעלים. אח"כ מצאתי כן במעדני ארץ, כלאיים פ"ה ה"ח ד"ה ולכן נראה.

איסור בשר בחלב: בכרם אין אדם אוסר דבר שאינו שלו; לעומת זאת איסור בשר בחלב אינו תלוי כלל בניחותא של הבעלים, אלא עצם החיבור בין שני הדברים אוסר, וגם חברו יכול לאסור את התערובת. למדנו מכאן שניחותא היא בסיס בתנאי כלאי הכרם.

ד. מהי ניהותא האוסרת

המשנה (כלאיים פ"ה מ"ו) חילקה בין שני מצבים: המצב האחד, אם רואה ירק בכרם ואמר 'כשאגיע אלקטנו', משמע שאינו מתעצל בעקירת הירק אלא מתעכב בעקירה כי עדיין לא הגיע אליו, ולכן אין זה כלאיים, אפילו גדל בכרם. המצב האחר, אם אמר 'כשאחזור אלקטנו', אזי מתעצל בלקיטת הירק, ולכן אם גדל אחד ממאתים – קידש הכרם ואסור. מכאן למד ב'מנחת שלמה' (כלאים פ"ה ה"ח עמ' קסד) שכל ניהותא אוסרת בכלאיים:

אף אם בעצם לא ניהא ליה כלל בתערובת הכלאים משום כחש גופני וכדו', אפי"ה אם רק מתעצל מלעוקרם היינו ניהא ליה ואם הוסיף מאתיים קידש, וכ"ש אם באמת רוצה בפירצת הגדר בשביל שום דבר אחר ודאי דהיינו ממש ניהא ליה אע"פ שרצונו הוא מחמת דבר אחר.

למדנו שכאשר יש לבעלים ניהותא, אפילו שאיננה ניהותא לאכילה, הרי זה מקדש בכלאיים. לדוגמה: אם פורץ גדר בין הירק לבין הכרם בגלל סיבה שאינה נוגעת לכלאיים, הרי זה אסור, אף שאינו רוצה את הכלאיים. וכן אנו לומדים בגמרא (ע"ז סד ע"א) שניהותא להרוויח שכר בעבור העקירה ג"כ נחשב להיות קיום. מכאן שאפילו הנאה צדדית גורמת להחשיב כניהותא והרי זה מתחייב בקיום.

יסוד זה אנו לומדים מדברי המשנה (פ"ב מ"ז) שהזורע לבדוק את הפשתן ליד החיטה אין בו כלאיים, והסביר הגר"א שמותר לבדוק את הפשתן והחיטה, משום שלא יקיים את הזרעים עד שיבשילו, ומכאן שלא התיר אלא מכיוון שלא מקיימם. ברם, אם היה מקיימם עד שיבשילו, אפילו שנטע אותם לבדיקת הכרם, הרי זה אסור מדיני כלאיים, ומכאן למדנו שכל ניהותא בכרם אוסרת. ה'מעדני ארץ'⁸ הוסיף בהגדרת הניהותא שאם יודע שיש בכרם כלאיים ולא אכפת לו מהם, זה כבר נחשב להיות ניהותא. רק רצון שלילי פוטר מקידוש הכרם, אבל אם לא אכפת לו הרי זה ניהותא האוסרת בכרם. א"כ בנידון דידן שמניחים את הזרעים עד שיבשילו ואפילו שלא יאכלום, אבל נעשים לטובת הכרם לגידול טוב יותר ורוצה בהנחתם, יש בכך איסור כלאיים.

ה. ההידוש בשיטת הגידול החדשה

במקרה של זרעים שגדלו מאליהם והושארו בכרם עד תחילת האביב ואז נעקרו – לא חששו לכלאיים, מכיוון שזרעים אלו לא נשתלו אלא עלו מאליהם. כמו כן הם עומדים

8. מעדני ארץ, כלאיים פ"ה ה"ח עמ' קסד ד"ה אבל.

לעקירה בימי ניסן, כפי שהתירו להשהות חמץ על מנת לבער.⁹ כך בכלאיים יש מקום לומר שמקיים על מנת לעקור אין בו איסור.¹⁰ כמו כן לדעת הרב קוק¹¹ אליבא דהרמב"ם איסור קיום שייך רק אם יש איסור זריעה, ובמקום שעלו מאליהם נראה שאין איסור קיום, לכן אפשר להתיר להתעכב עם עקירת עשבי החורף עד פריחת הגפן. אבל לפי שיטת הגידול החדשה, שבה רוצים לקיים את הצמחייה הזו שיש בה עשבי מאכל בהמה, יש בכך קיום, ואם יגיעו ענבים לידי פול הלבן, יהיה מצב של קידוש הכרם. נראה שהרצון להשאיר את העשבים בכרם מחייב את עקירתם מיד. אמנם בדרך כלל כשיש עשבים ורוצים לעקור את העשבייה, אין בכך איסור מקיים, שהרי העשבים עלו מאליהם והוא רוצה לעוקרם, ומכיוון שזורע על מנת לעקור אפשר להקל ולא לחייב לעקור מיד. אבל לפי שיטת הגידול החדשה, שרוצים להניח את הגידולים עד צמיחת הגפן, הרי זה אסור בקיום ויש לעקור את העשבים מיד.

1. עשבי בר

חלק מהעשבים הגדלים בכרם הם עשבי בר, דהיינו חטת ברושעורת בר. חיטה זו איננה מקובלת בזריעה בימינו, מכיוון שאנו מקפידים מאוד על מיני איכות בחיטה ודואגים שיהיו זנים טובים בטעמיהם וביסודות הבריאותיים שבהם. ברם, ברור שגם חיטה זו יכולה להיאכל בשעת הדחק (בשנות רעב). כמו כן ברור שעשבי בר אלו ראויים לאכילת בהמות, ואכן יש שזורעים מינים אלו לבהמות. נשאלת השאלה: האם עשבי בר אלו ג"כ כלולים במינים האוסרים את הכרם?

כידוע ישנם זנים רבים בחיטה ובשעורה, ולא ראי זה כראי זה. חלק מהזנים לא נזרעים בגלל התאמות קרקע מליחות וכן בשל החיפוש אחר זנים שיש להם נפח ומשקל. בוררים את המין המיוחד לא לפי מידת התאמתו למאכל אלא בהתאם לביקוש בשוק. ברור לכולי עלמא שאם לא היו מינים תרבותיים, היו מקיימים את עשבי הבר למיניהם ואוכלים אותם. על כן נראה שהזונין (מין חיטה) שמוזכרים במשנה (כלאיים פ"א מ"א) ואשר מגדלים כמאכל ליונים¹² הם כחיטה, שאין בין הזונין והחיטה כלאיים, ומאידך הזונין הם כלאיים עם שעורה. עשבי הבר הללו לא גריעא מזונין, שגם אותם מקיימים למאכל בהמה, וראויים למאכל אדם בשעת הדחק. גם כרשינין, אף שאינם מאכל אדם, כיוון שנאכלים בשעת הדחק הם מוגדרים מאכל אדם¹³ וחייבים בתרו"מ, ולכן גם עשבי הבר הללו מוגדרים כמאכל אדם. ברם, גם אם עשבי הבר לא נחשבים למאכל אדם, ברור שהם נחשבים למאכל בהמה ומגדלים אותם כמאכל בהמה. על כן נראה שגם עשבי הבר בכרמים נאסרים, והרוצה בקיומם אסור כמקיים כלאיים, ואם יבוא לידי פול הלבן יאסר גם הכרם.¹⁴

9. תוס', פסחים כט ע"ב ד"ה רב אשי.

10. ע"י חוקות הארץ, פ"ה הכ"א בחידושים; חזו"א ס"ה ס"ק טו; מעדני ארץ, כלאיים פ"א ה"ג (עמ' נז).

11. חוקות הארץ, פ"א ה"ג בחידושים.

12. ירושלמי כלאיים פ"א ה"א.

13. רמב"ם, הל' תרומות פ"ב ה"ב.

14. הערת עורך: י"פ. אין ראייה לא מזונין ולא מכרשינין. הכרשינין מוגדר כמאכל אדם בשעת הדחק

ז. מיני דשאים

הרמב"ם (פ"ה ה"ט) כתב: 'וכן כל מיני דשאים שעולים מאליהן בשדה הרי הן מקדשים בכרם'.

דברי הרמב"ם מבוססים על גרסת התוספתא (כלאים פ"ג הי"ג). הראב"ד חולק וסובר שהכול נקבע לפי השאלה אם מקיימים את מין הצמח או לא, ולכן יש מיני דשאים ש'אין מקיימים כמותם' ואינם כלאיים בכרם, והעיר שכך היא הגרסה בתוספתא.¹⁵ בספר 'חוקות הארץ'¹⁶ הובאו שיטות מהראשונים ומהאחרונים ולפיהן מיני דשאים ש'אין מקיימים כמותם' – אין בהם איסור כלאיים. ה'חזון איש'¹⁷ הוסיף שאפשר לפסוק כדעות החולקות על הרמב"ם (ראב"ד, רמב"ן, ר"ן וגר"א) ולהקל בדשאים בכרם, משום שמינים אלו הם כלאיים רק מדרבנן, ולצרף את דעת התוספות שבמין אחד בכרם אין איסור כלאיים כלל. לכאורה לפי דברים אלו יש לדון שמא מותרים עשבי בר בכרם.

אלא שה'חזון איש'¹⁸ הגדיר את הדשאים שהתיר: 'אין להם זרע ידוע או שאין דרך לזרעם', אבל מקיימים אותם לבהמה. בנידון עשבי הבר דידן ברור שיש להם 'זרע ידוע' והוא חיטה או שעורה מסוימת ודרך לזרעם בשעת הדחק, וכולי עלמא יקראו להם בשם 'חיטה' או 'שעורה', ולא יקראו מין דשאים, הם מינים ידועים. ואם אינם מאכל אדם, הם מאכל בהמה הנזרע. עשבי הבר שהם מיני תבואה ואינם מוגדרים כ'זן תרבותי' – האם משום כך לא יישאר להם שם של חיטה או שעורה? כשם שתפוח בר ותפוח רגיל כלולים במין 'תפוח' לעניין כלאי הרכבה,¹⁹ אף שתפוח בר איננו נאכל בד"כ, כן עשבי הבר כלולים במינים שנקראים 'חיטה' ו'שעורה', אף על פי שאלו זנים פחותים ולא ראויים

לעניין חיוב תרומות ומעשרות, והזונין נחשב מאכל בהמה. אלא שבכלאיים יש כלל בסיסי נוסף והוא שרגילים לזרוע מין זה שדות שלמים, וכלשון הרמב"ם, הל' כלאיים פ"ה הי"ח: 'עד שיקיים דבר שכמוהו מקיימין רוב העם באותו מקום'. הזונין אסורים כי אכן רגילים לזרוע אותם למאכל בהמה, עי' ירושלמי כלאיים פ"א ה"א: אמר רבי בא בר זבדא שכן מקומות מקיימין אותן ליונים... ברם הכא דרך בני אדם להביא זונין ממקום למקום. השאלה שצריכה בירור היא אם אותם זני דגן שוליים שגדלים בר נחשבים דבר אחד עד שאם רגילין לזרוע שדות של חיטה נחשב כרגילים לזרוע גם אותם. תשובת הכותב: כל הדיון במשנה של הקוצים הוא בדבר שאיננו מאכל אדם או בהמה והוא עשב שאין דרך בני אדם לזרועו, ובא אדם אחד ורוצה קוצים למאכל בהמה או לרפואה – על כך נפסק שתלוי אם כמוהו מקיימים או לא. אבל ברור שאם במקום מסוים לא מגדלים חיטה (מסיבות כלכליות), וכי יעלה על הדעת שיהיה מותר במקום זה לגדל חיטה בכרם? כמו כן ברור שאם המין הוא מין הנאכל, אלא שמדובר כאן בזן מסוים שלא מגדלים אותו כעת מסיבות כלכליות (ייתכן שבשנים אחרות יגדלו כמוהו), הוא מוגדר כמין הראשי שהוא מאכל אדם או בהמה. אין לדמות את הקוצים המוזכרים בגמרא, שבהם קיים מבחן הקיום באותו מקום לזן מסוים של חיטה או שעורה, כידוע יש בכל מין עשרות זנים.

15. עי' בתוספתא כפשוטה עמ' 633, שמצאנו את שתי הגרסאות, ורצה לתלות זאת במחלוקת בבלי וירושלמי.

16. חוקות הארץ, פ"ח הי"ט אות ד.

17. חזו"א, כלאיים סי' א ס"ק יב.

18. שם.

19. הערת עורך: י"פ. א) נחלקו בכך הפוסקים, עי' פתחי תשובה, יו"ד סי' רצה ס"ק ב. ב) זה לעניין הגדרת מינו, אך עדיין 'אין כמוהו מקיימים'.

לאכילה מיטבית בימינו.²⁰ וכי נאמר ש'אם החיטה' אינה חיטה בימינו מכיוון שלא מגדלים אותה בכמויות גדולות? זה לא נראה כלל. הזנים ותתי הזנים אינם מוגדרים בהגדרות הלכתיות אלא מדעיות. על כן נראה שעשבי-בר אלו אינם מיני הדשאים שבהם הקל ה'חזון איש'. עוד יש להוסיף שה'חזון איש' דן על כך שדשאים אלו הם מזרובן בכרם, שהרי רק קנבוס ולוף אסרה תורה, אבל בעשבי-בר שהם זני חיטה ושעורה הספק הוא בדאורייתא, ולא נראה שיקלו בכך, וגם ה'חזון איש' יודה שיש להחמיר ולאסור אפילו חיטת בר ושעורת בר, אף שאינן הזן הנזרע כיום, משום שהמין הכללי הוא הקובע, וביחוד שדעת הרמב"ם היא פשוטה לאיסור.

בנידון שלפנינו שאלת עשבי הבר לא משמעותית למעשה מכיוון שבכל כרם שגדלו בהם עשבים היו מינים שהם מאכל ודאי מאכל בהמה או אדם (לא בכמויות מבוטלות), כך שלשאלה זו של עשבי הבר אין משמעות וברור שעשבים אלו בכרם יש בהם איסור קיום ובשעה שיהיו ענבים בגודל של 'פול הלבן' הם יאסרו את הכרם והענבים יהיו אסורים בהנאה.

ה. כיסוח או עקירה

לאור הנ"ל יש לעקור את הירק, וכפי שכתב הרמב"ם (פ"ה הי"ז) 'וחייב לעקור כשיראה' משמע שפשוט לרמב"ם שיש חובת עקירה. אמנם לפני כן (שם, הלכה יב) כתב הרמב"ם שאם אדם כפה את הבעלים וזרע ירק בכרם, 'יקצור הזרע', ומשמע קצת שחייב רק קצירה ולא עקירה. אפשר לומר ששם הרמב"ם מתייחס גם לדין חול המועד, ולכן הסתפקו בקצירה, אבל בדרך כלל חייבו עקירה ולא קצירה. על כן נראה שאין להתיר כיסוח, אפילו שאין כאן קידוש בלא פול הלבן, אבל מכיוון שהירק או התבואה השרישו בקרקע, הרי יש כאן איסור קיום כלאיים בכרם אף שלא מקדש עדיין. אמנם אם נסביר שיש כאן ירק ותבואה העומדים לעקירה ואין בכך איסור קיום (לעיל אות ה), בכל אופן נראה שאם הוא מכסח בגלל שרוצה לשמור את החומרים בקרקע ויחזור ויגדל, וכן יחזור ויגדל בשנה הבאה או כשיבואו הגשמים, ייתכן שנחשב 'רוצה בקיומו', ויש בכך איסור של קיום. ובספר 'חוקות הארץ'²¹ מובא בשם המ'שנה ראשונה²² שאם נשארים שורשי ירק ממין מסוים בארץ, אסור לזרוע מין אחר כיוון שיש כאן זרע בארץ, ונראה שהדין גם לעניין הכרם הוא שאין להשאיר בארץ כל זרע.

20. הערת עורך: י"פ. יש שני דיונים: א. הגדרת המין. ב. אם 'כמוהו מקיימין', ואין לערב בין שני הנושאים וכדלעיל הערה 14.

תשובת הכותב: כבר נכתב ונתברר לעיל.

21. חוקות הארץ, פ"ב ה"ד אות א.

22. משנה ראשונה, כלאיים פ"ב מ"ג ד"ה אם.

ה'חזון איש'²³ כתב שאם הבהמה כרסמה את התבואה, נוצר מצב שמועיל לעניין כלאיים, כיוון שהכרסום עוקר את הזרע מעיקרא ולא יצמח עוד, ולכן אין צורך בהיפוך הקרקע. אבל קצירה שיכולה לצמוח לאחר מכן אינה מועילה. והוסיף שם:

ואע"ג דבכרם שגמם מסקינן בירושלמי דמותר לזרוע ואם יצמח יעקור התם לא שכיח שיצמח וגם הגימום מעיד עליו דלא ניחא ליה, אבל בזה שקצר לא הראה דלא ניחא ליה בצמיחתן.

משמע מכאן שכיסוח לבד לא מועיל בזרעים ויש צורך לעוקרם או להגיע למצב שלא יכולים לגדול עוד. כמו כן יש מקום להתיר גימום רק במקום שהגימום מעיד על רצון לעקירה, אבל בנידון דידן, שהגימום הוא כדי שיישארו השורשים באדמה, נראה שיש בכך איסור קיום.

על כן נראה שיש לעקור את התבואה, ובכך יגלה דעתו שהתבואה הייתה להשחתה ולא יעבור על איסור קיום.

ט. דין היין

לעניין היין של השנה שעברה, שלפי עדות חקלאי מסוים כבר השאירו את העשבים בכרם ובצרו מהכרם יין, נראה שלכאורה אם ברור הדבר שגדלו כאן צמחים האוסרים, כגון צמחים שהם מאכל אדם או מאכל בהמה (כגון חרדל, בקיה, שעורה ושיבולת שועל וכדו') ורצו לקיים, היין של שנים שעברו ג"כ נאסר. אלא שאם יש ספק בכך, וייתכן שלא גדלו צמחים שהם כלאיים בכרם, שהרי אין לנו ידיעה ברורה מה היו הזרעים בשנה שעברה, יש מקום להקל בספק דרבנן ולא לפסול את היין. כמו כן ייתכן שרק הפועל עשה כן ובמקרה זה הוא לא אוסר על אחרים לדעת הראב"ד²⁴ אם לא עשה בשליחות בעל הבית. לפי זה יש מקום להציל את היין (למרות הדוחק שבכך). ועדיין צ"ע, מכיוון שברור שכשם שהשנה גדלו באופן טבעי צמחים שהם מאכל אדם או מאכל בהמה, גם בשנה שעברה היו לפי הנראה צמחי מאכל בעשביית הכרם. ומכל מקום אין לאסור את היין, שאין זה ודאי ויש לו חזקת היתר, ובייחוד שהוא כבר הופץ בכמה מקומות. על כן נראה שלעניין היין בהפסד גדול אפשר להתיר.

סיכום

העולה לנו לדינא:

א. אסור לנטוע או לקיים כלאיים בכרם, ואפילו אם עלה מאליו בכרם, הרי יש בכך איסור מקיים וכן מקדש את הכרם.

23. חזו"א, סי' ד ס"ק כח ד"ה והר"מ.

24. ראב"ד, הל' כלאיים פ"ה ה"ט.

- ב. הכרם מתקדש אפילו בזריעה שלא במפולת יד, אבל נחלקו ראשונים אם צריך שני מינים וגפן, או אפילו מין אחד וגפן נחשבים להיות מקיים כלאי הכרם ומקדש. נראה שיש לחוש לדעת הרמב"ם המחייבת בקידוש בכרם במין אחד.
- ג. אפילו בזריעה שלא ברצונו אלא עלו זרעים מאליהם, אם קיים את הכלאיים הרי זה מקדש, ויש לשרוף את העשבים ואת הגפנים הסמוכות.
- ד. כרם שנהנה מהכלאיים שבו והם לדעתו, אפילו שלא יודע את ההלכה הרי זה אוסר, ויש בכך כלאי הכרם.
- ה. במקום שרוצה את העשבים הנאכלים לאדם או בהמה לא לצורך מאכל, אלא מסיבות אגרונומיות – נחשב להיות קיום ומקדש.
- ו. עשבי מאכל בהמה או אדם שעלו בכרם ורוצה לעוקרם, אף שמתעכב אין בכך איסור קיום כלאי הכרם. לעומת זאת מי שרוצה בקיומם עובר על קיום כלאי הכרם מיד כשרואה אותם בכרם.
- ז. חטת-בר ושעורת-בר – אפשר להגדירן כמאכל אדם ואינן ממיני דשאים. אפילו אם אינן מוגדרות כמאכל אדם, הרי הן מאכל בהמה שאסור לקיים בכרם.
- ח. העשבייה בכרמים כוללת מיני מאכל אדם ובהמה שזרעים (בקיה, שיבולת שועל, חרדל) בכמות ניכרת, וכיוון שכך, אפילו אם היה מקום להקל בעשבי בר, אי אפשר להקל בעשביית הכרם.
- ט. יש לעקור את כל העשבים שבכרם ולא להשאירם לאחר התעוררות הגפן. הרוצה בהשאת העשבים הללו, אפילו שיכסח אותם, מכל מקום יעבור על איסור קיום.
- י. יין משנת תשע"ז (בכרם שבו השאירו עשבים), אין לאוסרו בשתייה.

